

RÉDEI MÁRIA*–KINCSES ÁRON:**
**A szomszédból érkező migránsok hatása a hazai gazdasági
és társadalmi különbségekre**

Cikkünk célja az, hogy bemutassa az ezredforduló után tartózkodási céllal érkező külföldiek különbözőségét, területi jellemzőit, és a gazdaságra gyakorolt hatásukat a már itt élőkhöz képest. Ennek érdekében létszámukat, életkori összetételüket, adózott jövedelmüket és térbeli elhelyezkedésüket vizsgáltuk kistérségi szinten a 2001 és 2006 közötti időszakban.

A „Miben különböznek a külföldiek lakónépességünktől” kérdésre azért tartottuk fontosnak válaszolni, mert ezzel összefüggésbe hozható az érkezésükkel gyakorolt területi hatás. Az volt a hipotézisünk, hogy az érkezők fiatalabbak, képzetesebbek, tudatosan keresik a gazdaság feltörekvő térségeit, és nemcsak humán, de gazdasági többletet is jelentenek. Igazoltuk a bevándorlással, hogy gazdasági aktivitás, kor, képzettség tekintetében Magyarország többletértékekhez jutott. Ez a többlet területi szinten mértékadó Budapesten, Pest megyében, Komárom-Esztergom és Csongrád megyékben markánsabban jelen van, mint országosan.

1. Bevezetés

A nemzetközi vándorlók tevékenyen részt vesznek a világ demográfiai, gazdasági struktúrájának gyors ütemű átalakításában. A migráció látható formáját jelenti számos gazdasági, szociális erőternek. A vándorlás sok esetben a térszerkezetben meglévő potenciálkülönbségekkel hozható összefüggésbe. Az Európai Unióban zajló integráció része a tőke, a munkaerő, az áru és a szolgáltatás szabad áramlása. Ebben a folyamatban azt látjuk, hogy a munkaerő liberalizált mozgása lassan valósul meg.

A globális, kontinenseken átívelő világméretű migrációban Magyarország geopolitikai helyzeténél fogva közvetítő módon vesz részt. Hazánk célország a Kárpát-medence népessége számára, következésként a kistávolságú nemzetközi vándorlás a jellemző. A szomszédos országok súlya kiemelt, ami összefügg a határokon túlnyúló nyelvi, kulturális kapcsolatokkal. A határokon átnyúló mobilitás hatása hazánkban a rendszerváltás óta számottevő mértékben alakította a lakosság számát, fiatalító effektusával, szellemi tőke növelésével az összetételét, valamint a koncentráltabb külföldi lakóhelyválasztás következtében a területi elhelyezkedését. A nyelvi közösség ebben erős motivációt jelent.

A migrációval foglalkozó cikkek többsége leíró jellegű volt. Mi a kutatásunk súlypontját a migráció eseményét követő hatásokra helyezzük. Dolgozatunkban a szomszédos országok Magyarországot érintő nemzetközi migrációjával, a Kárpát-medence országaiból hazánkban tartózkodó külföldi állampolgárok területi elhelyezkedésével és a helyi gazdaságra gyakorolt hatásukkal foglalkozunk. A vizsgálat elemei a korcsoportok, iskolai végzettségek, adófizetők száma szerint, idősorosan (2001-től 2006-ig) kistérségi, illetve megyei szinten kerülnek elemzésre. Hipotézisünk szerint, *a hazánkban élő, környező országok külföldi állampolgárai demográfiai súlyuknál nagyobb mértékben befolyásolják a gazdasági hatások regionális alakulását, továbbá magyarországi elhelyezkedésük függ a küldő országtól.*

* Dr. habil. egyetemi docens, CSc – ELTE TTK FFI Regionálistudományi Tanszék

** Phd-hallgató – ELTE TTK

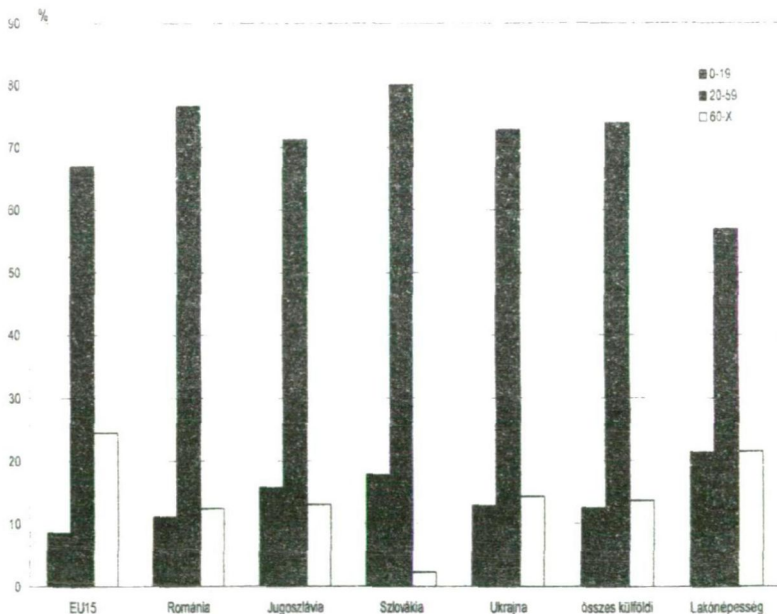
A kutatásunkban a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgár alatt a tartózkodási, letelepedési vagy bevándorlási engedéllyel rendelkező külföldi állampolgárokat értjük, akik a vonatkozó év január 1-jén Magyarországon tartózkodtak. Vizsgálati módszereink között szerepel egy olyan, a térbeli koncentráció mérésére alkalmas eljárás, mely az elméleti termodinamikában használatos (Dede–Demény 1994.).

2. A nemzetközi vándorlás területi hatásai

Egyetértve azzal, hogy a nemzetközi migrációban a nemzeti szabályozás megóvja a tömeges beáramlást, biztonsági elem és részben képes a hazai keresletnek megfelelő munkaerő támogatására. De a nemzeti szabályozáson túl, a migráció egy konkrét földrajzi helyen történő letelepedést jelent, ennek beilleszkedési managementjében a térségi szereplőnek van meghatározó rendeltetése. Feltételeztük, hogy a külföldi állampolgárok számukat meghaladó mértékben befolyásolják a társadalmi-gazdasági változásokat. Ez a hatás függ a külföldiek lakónépességtől való összetételbeli eltérésétől, a számuktól, területi koncentrációjától. A kistérségi hatások erősségét az is bizonyítja, hogy a kistérségi, megyei szinten eltérő a külföldiek befolyása, mint az országos szinten. A fenti három hatást részletesebben vizsgáljuk a szomszédos országokból Magyarországon tartózkodó külföldiek adatai alapján.

a) Összetételbeli eltérések

Az összetételbeli hatások vizsgálatát a korcsoport, iskolai végzettség, és az adófizetők száma szerint végezzük el a KSH adatai alapján. A nemzetközi migráció a fogadó ország népességszámának növelésére közvetlen hatást gyakorol. Mivel a vándorlás korszpecifikus folyamat, ezért fiatalító hatás jelentkezik a befogadói térségben élő populációra (Rédei 2007.). Az 1. számú ábra azt mutatja be, hogy az autochton népességhez képest az érkezők, kiemelten a szomszédos országokból érkezők, fiatalabb összetételűek.

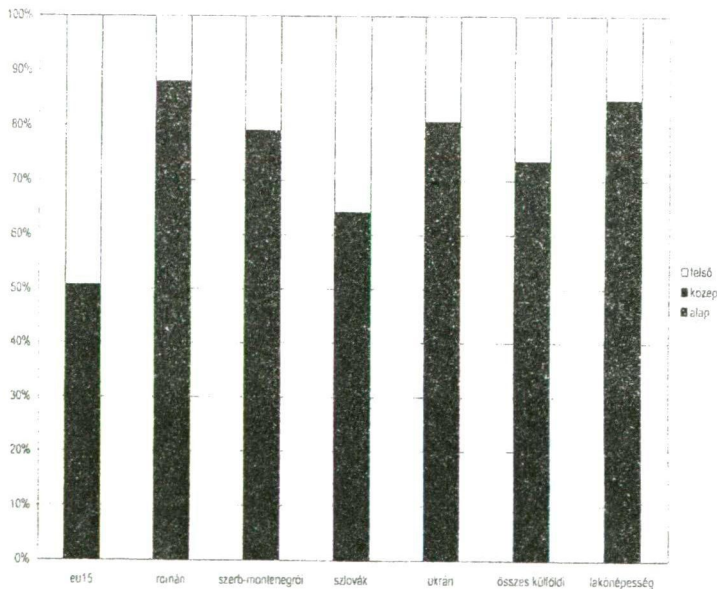

1. ábra. A lakónépesség állampolgárságok szerinti korösszetétele, 2007. január 1.

A környező országból érkezettek átlagosan fiatalabbak, mint a lakónépesség. Ez legmarkánsabban Szlovákia és Románia esetében figyelhető meg. A 0–14 éves korosztály aránya viszont mindenhol alacsonyabb a lakónépességénél. Legalacsonyabb az EU15 országok esetén (8,5%), ahol ellenben a 60 évnél öregebbek megoszlása a legmagasabb. A 20–49 éves külföldiek aránya Budapesten csaknem eléri a lakosság 7%-át. A másik két kiugró megye Csongrád, ahol a fenti arány közel 4%, és Pest megye 3%-kal. Budapesten az összes vizsgált állampolgárság esetében magas aránnyal találkozunk, Csongrádban inkább a román és szerb-montenegrói állampolgárok okozzák a magas értéket, míg Pest megyében az EU15 és román állampolgárok. Budapesten 3% fölött van a 20 évnél fiatalabb külföldi állampolgárok aránya. Az EU15 14 év alatti állampolgárainak 63%-a, a 15–19 évesek 40%-a él itt. Az összes 15 év alatti külföldi fele a fővárosban él.

A lakónépesség iskolai végzettségére vonatkozó adatainál a 2005-ös mikrocenzus eredményeivel számoltunk. Az adófizetőkkel kapcsolatban a 2005-ös adóév számai álltak rendelkezésünkre, az összes többi adatunk 2007. január 1-jei állapotra vonatkoznak.

A felsőfokú végzettségük 3,2%-a külföldi, Csongrád (3,4%), Somogy (3,6%), Szabolcs-Szatmár-Bereg (3,6%), Nógrád (3,6%) Pest (3,6%) megyékben és Budapesten (4,5%) még nagyobb ez az arány. Szembetűnő, hogy a román állampolgárok kivételével minden környező országból érkezettek átlagosan magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint a lakónépesség. Ez leginkább az EU15 országok esetén szembetűnő, itt országosan a 18 éven felüliek majdnem fele felsőfokú végzettségű, míg Budapesten 67%, Győr-Moson-Sopron megyében pedig 65%. Ezt állapította meg Illés Sándor is (Gellérmé L. É.–Illés 2005.): „A fejlett nyugati államok polgárai magasabb iskolai végzettségük az engedéllyel munkát vállalókat átlagánál és a tercier szektort részesíti előnyben magyarországi munkavállalásukkor.” Az ukrán állampolgárok nagy része (62,2%) középfokú végzettségű, egyedül Tolna megyében magas a felsőfokúak aránya (49,9%), Nógrád megyében ennek ellenpólusaként 81%-ot tesznek ki az alapfokú végzettségűek. A szerb-montenegrói állampolgárok esetében Budapesten a legmagasabb a felsőfokúak aránya (38%, ez az arány a lakónépességnél 28%).

2. ábra. A 18-X éves magyarországi lakónépesség állampolgárság és iskolai végzettség szerint, 2005

A szlovákoknál szembeötlő a középfokú végzettségűek magas száma Komárom-Esztergom megyében (70%), valamint Budapesten (43,1%) és Fejér (49,7%) megyében magas a felsőfokú végzettségűek aránya. A diszkrepancia indexek (értéke 1 ha az érkezők iskolai végzettsége azonos a helyben élőkkel, ha egynél nagyobb, akkor a migránsok között nagyobb arányban található olyan iskolai végzettségű, mint az autochton populációban) a kontroll népességnek a felsőfokú iskolai végzettségű, EU15 állampolgárokkal való összehasonlítása során a legmagasabbak. A mutató értéke Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 6,3, Győr-Moson-Sopron és Bács-Kiskun megyékben 4,4, a többi megyében pedig 1,9 és 3,6 között van. Ugyanez az index a Magyarországon tartózkodó összes felsőfokú végzettségű külföldire 1,7, középfokúra 1,0, míg az alafokúra 0,7. *Ez is mutatja, hogy Magyarország számottevő szellemi tőkéhez jutott a nemzetközi migráció által.* Ez nem minden országban van így. A közép- és felsőfokú végzettségű migránsokra az Egyesült Államokban, Németországban és Franciaországban az index 1-nél kisebb, az alafokú végzettségűekre pedig 2 és 3 között van. Itt a lakónépességhez képest átlagosan gyengébb iskolázottság jellemzi a külföldieket.

A *külföldi adófizetők aránya* megyei szinten Budapesten, Komárom-Esztergom és Pest megyében jelentős. Budapesten minden állampolgárság szerint jelentős a számuk, Pest megyében a románok súlya a meghatározó, míg Komárom-Esztergom megyében a szlovákoké. A 2005-ös évben 8340 szlovákiai adófizető volt, ebből 4646 ebben a megyében. Ez annál is érdekesebb, mivel 2006. január 1-jén 3597 szlovák állampolgár tartózkodott Magyarországon. Így ezeknek az adófizetőknek nagy része ingázó munkavállaló, akiknek nincs magyarországi tartózkodási helyük. Ez is rámutat arra, hogy a migráció hatásai nagyban függenek a megfigyelési szempontoktól. A 1. táblázat adataiból látható, hogy azokban a megyékben magas a külföldi adófizetők aránya, ahol az egy adófizetőre jutó adóalap is nagy.

1. táblázat. Az adófizetők adatai, 2005.

megye	Adófizetők száma	1 adófizetőre jutó adóalap	külföldi adófizetők						összesen	külföldi/ összes (%)
			EU15	Románia	Szlovákia	Ukrajna	Szerbia és Montenegró	Osszesen		
Budapest	744 555	2 023 517	2160	13865	1036	2730	857	30409	4 08	
Beranya	162 884	1 280 084	93	249	19	60	106	1227	0,75	
Bács-K	220 327	1 167 609	89	615	14	115	290	1755	0,80	
Békés	158 987	1 129 109	39	627	12	55	78	1186	0,75	
Borsod-A-Z	266 996	1 336 201	78	225	163	135	12	1225	0,46	
Csongrád	179 398	1 266 877	70	1186	19	77	870	3174	1,77	
Fejér	198 961	1 458 270	97	950	121	85	99	1967	0,99	
Győr-M-S	204 634	1 404 099	259	798	1356	131	55	3119	1,52	
Hajdú	217 287	1 248 726	54	712	24	198	26	1612	0,74	
Heves	132 200	1 347 219	79	511	26	102	9	1101	0,83	
Komárom-E	143 957	1 437 881	60	900	4646	90	16	6247	4,34	
Nógrád	85 832	1 262 036	24	163	249	29	0	632	0,74	
Pest	468 026	1 588 620	301	5852	505	839	138	9425	2,01	
Somogy	132 235	1 187 155	79	276	8	42	53	840	0,64	
Szabolcs-Sz-B	204 452	1 170 681	46	357	17	748	2	1981	0,97	
Jász-N-Sz	164 230	1 248 951	52	308	53	86	15	874	0,53	
Tolna	102 427	1 266 218	52	266	4	31	48	786	0,77	
Vas	127 665	1 338 272	134	319	21	40	24	761	0,60	
Veszprém	170 092	1 301 978	106	581	35	70	19	1119	0,66	
Zala	133 265	1 284 721	151	370	12	143	72	1004	0,75	
Osszesen	4 218 400	1 449 911	4023	29130	8340	5806	2769	70444	1,67	

Forrás: KSH

Loglineáris modellezést használtunk annak megvizsgálására, hogy statisztikailag kimutatható hatással van-e a nemzetközi vándorlás Magyarország társadalmi-gazdasági viszonyaira kistérségi szinten, és ha igen, akkor ennek a hatásnak melyek a jellemzői. Azt találtuk, hogy a külföldiek és a magyarok interakciója kistérségek és iskolai végzettség, kor-

csoportok, adófizetők aránya, személyi jövedelemadó szerint jelentősen eltérnek egymástól. A vizsgálatainkból leszűrhető, hogy a *külföldieknek más a demográfiai struktúrája, más preferenciák vezetnek őket a lakhelyválasztás során*, és más az interakciójuk ezek között, mint a magyar népességnek. A demográfiai súlyuknál nagyobb mértékben befolyásolják a külföldiek a regionális társadalmi-gazdasági folyamatokat, általában a felsőfokú végzettségük számát és a jobb gazdasági mutatókkal rendelkező térségeket.

b) A Magyarországon tartózkodó külföldiek száma, területi elhelyezkedése

Hazánkban a nemzetközi vándorok 60–70%-a a környező, Kárpát-medencei országokból érkezik. Legtöbbször Romániából (37–40%), Ukrajnából (8–10%), Szerbia és Montenegróból (8–12%) jöttek, amit a 2. táblázat is mutat:

2. táblázat. A szomszédos országokból Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok

Ország	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
	január 1.						
Ausztria	694	785	750	780	544	1 494	2 225
Horvátország	917	931	800	902	837	778	813
Szerbia és Montenegró	12 664	11 975	11 693	12 367	13 643	12 111	12 638
Románia	41 561	44 977	47 281	55 676	67 529	66 183	66 951
Szlovákia	1 576	2 213	1 536	2 472	1 225	3 597	4 276
Ukrajna	8 947	9 835	9 853	13 096	13 933	15 337	15 866
Szlovénia	62	88	65	81	34	79	115
Együtt	66 441	70 804	71 978	85 374	97 745	99 579	102 884
Összesen	110 028	116 429	115 888	130 109	142 153	154 430	166 030

Forrás: KSH

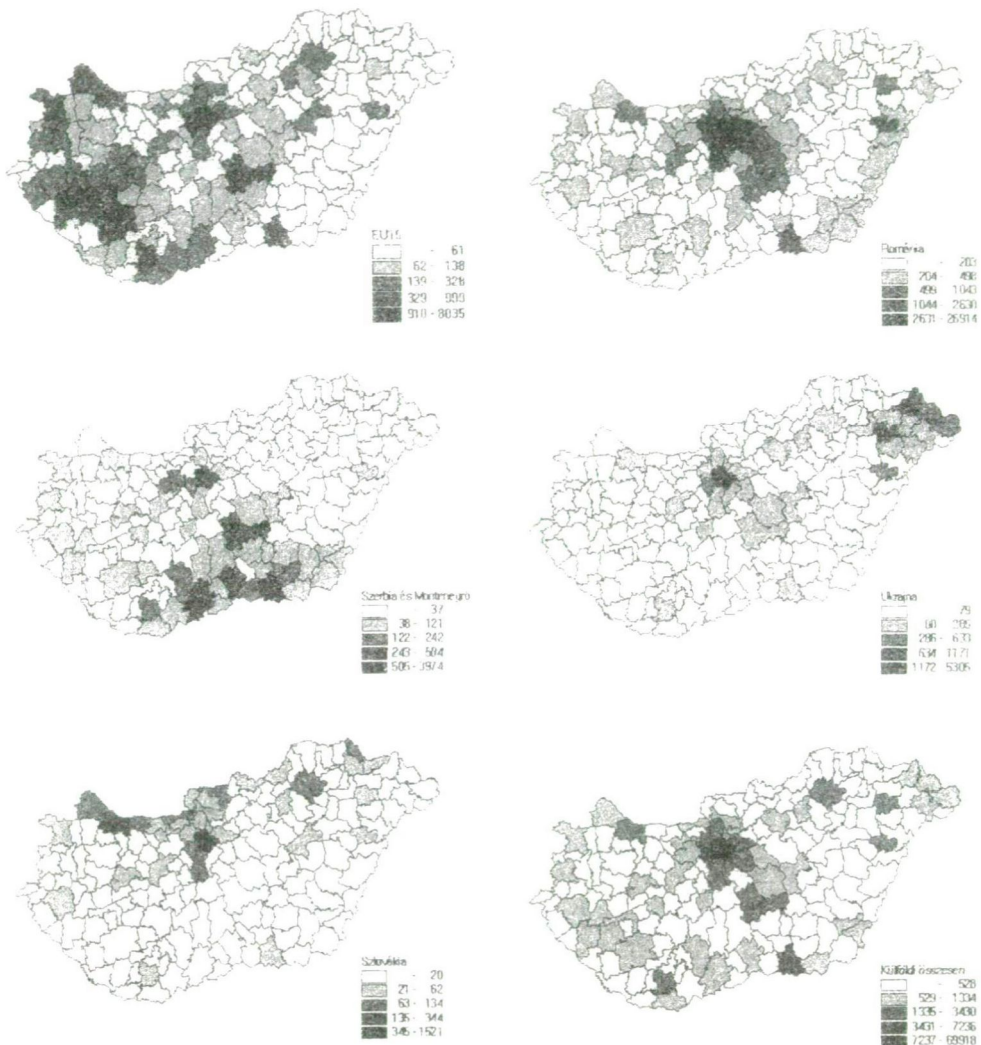
A külföldiek száma hat év alatt másfélszeresére növekedett. Ugyanez az adat a szomszédos országokat tekintve 5%-kal magasabb, ami azt jelenti, hogy az összes külföldi népességhez viszonyított hányaduk növekszik. Míg a magyarországi természetes fogyás 35–40 000 főre tehető évenként, a nemzetközi vándorlásból származó többlet körülbelül 8–12 000 fő. 2007. január 1-jén 1000 lakosból már 16 külföldi, és ebből 10 a környező országok állampolgára. Érdemes még megemlíteni, hogy 1993 óta több mint 106 000 külföldi szerzett magyar állampolgárságot, akiknek a 90%-a Magyarországgal határos országból jött. A külföldön születettek aránya jelenleg 1000 lakosra 34 fő, melynek döntő többsége a szomszédos országokból származik. Összehasonlításképpen ez az arány az USA-ban 10% felett van, Ausztrália és Új-Zéland esetében a 20%-hoz közelít, míg Európa egészére vonatkoztatva 7,7%. Tehát hazánkban a migrációs hatás korántsem akkora, mint a nagy befogadó országok esetén.

Kistérségi szinten a 2007. január 1-jén Magyarországon tartózkodó külföldieket mutatják ábráink főbb állampolgárságok szerint külön-külön (Ausztria helyett az EU15 országokat ábráztuk az osztrákok többiekhez képesti kis súlya miatt, valamint Szlovéniát és Horvátországot alacsony számaik miatt kihagytuk az elemzésünkéből).

A nemzetközi migránsok területi elhelyezkedésére jellemző globális szabályszerűséget találtuk Magyarországon is. *A külföldiek domináns része Budapest és vonzáskörzetébe került, kisebb hányada a határmenti kistérségekben él.* Az EU15 országok Budapest és vonzáskörzete mellett a nyugati országrészt, főként Győr-Moson-Sopron és Somogy megyét részesítik előnyben. A román állampolgárok elhelyezkedése a leginkább megosztott, a román határ mentén, a fővárosban, és a Nyugat-Magyarországon élnek jelentős számban. A szerb-montenegróiak a közös határunk és Budapest által meghatározott ék alakban tömörülnek. A szlovákok az észak-

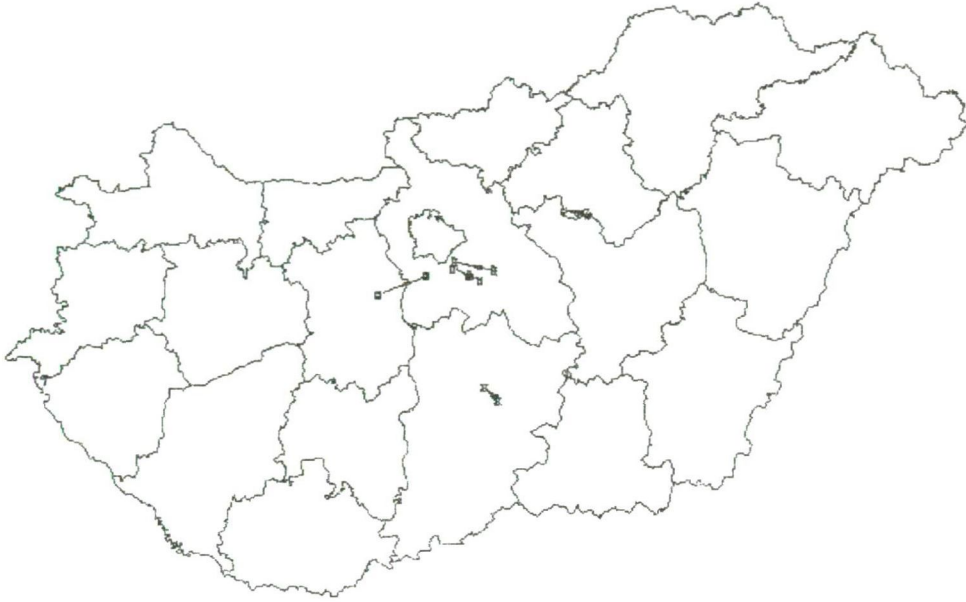
magyarországi régióban, és Budapest környékén koncentrálódnak, míg az ukránok számára is Budapest mellett a küldő országukhoz közeli kistérségek a legvonzóbbak. Összefoglalva elmondható, hogy a szomszédos országokból Magyarországon tartózkodó külföldiek számára egyöntetűen Budapest, és Pest megye vonzó célpontot jelent, emellett előnyben részesítik az állampolgárságuknak megfelelő országhoz közelebb eső kistérségeket.

Felhívánk a figyelmet az összes külföldit bemutató kistérségi elhelyezkedési térképre, miszerint ott mutatnak letelepedési érdeklődést, ahol szükséges a „humán erőforrás injekció”, mint a Dél-Dunántúl, Északkelet-Magyarország.

3. ábra. Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok főbb állampolgárságok szerint, 2007. január 1.

A fenti megállapításainkat támasztja alá a következő ábra is, ahol az állampolgárság szerinti súlypontokat ábrázoltuk, a következő térképek szerint:

4. ábra. Magyarország állampolgárság szerinti súlypontja 1995, 2007. január 1. I.

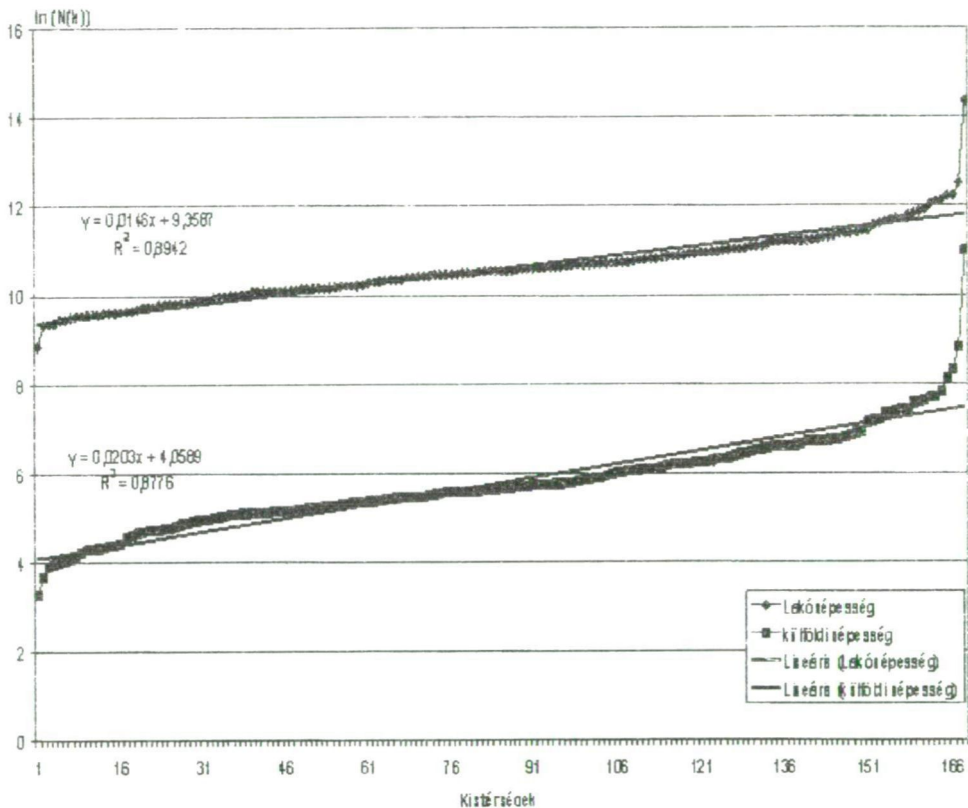

5. ábra. Magyarország állampolgárság szerinti súlypontja 1995, 2007. január 1. II.

Ezeken a térképen egyszerre figyelhetjük meg az állampolgárságok szerinti súlypontok eltolódását az 1995 és 2007. január 1-je közötti időszakban. Erőteljes Budapest vonzó hatása. Emellett minden feltüntetett külföldi állampolgárságú csoport súlypontja a saját küldő országa irányába helyezkedik el. A pontok nyugati irányban mozdultak el a vizsgált időszakban. Ez jelzi, hogy a külföldiek, akik többnyire kelet felől érkeztek, kezdik súlypontjukat nyugatabbra tolni, illetve jobban „belakni” Magyarországot.

c) A külföldiek magyarországi koncentrációja

A koncentráció számszerűsítéséhez az egyes kistérségben lévő külföldiek számosságát vizsgáljuk. A külföldi állampolgárok kistérségek szerinti száma hozzávetőlegesen mértani sorozat szerint csökken. (Hasonló mondható el Magyarország lakónépességéről és az egyes külföldi állampolgárok kistérségi elhelyezkedéséről is.) Így, ha sorba rendezzük a kistérségeket a bennük élő külföldiek száma szerint (előre a legkisebbet, legvégére a legnagyobbat), és ábrázoljuk e számok logaritmusát, akkor a függvényünk képe hozzávetőleg egyenes lesz:

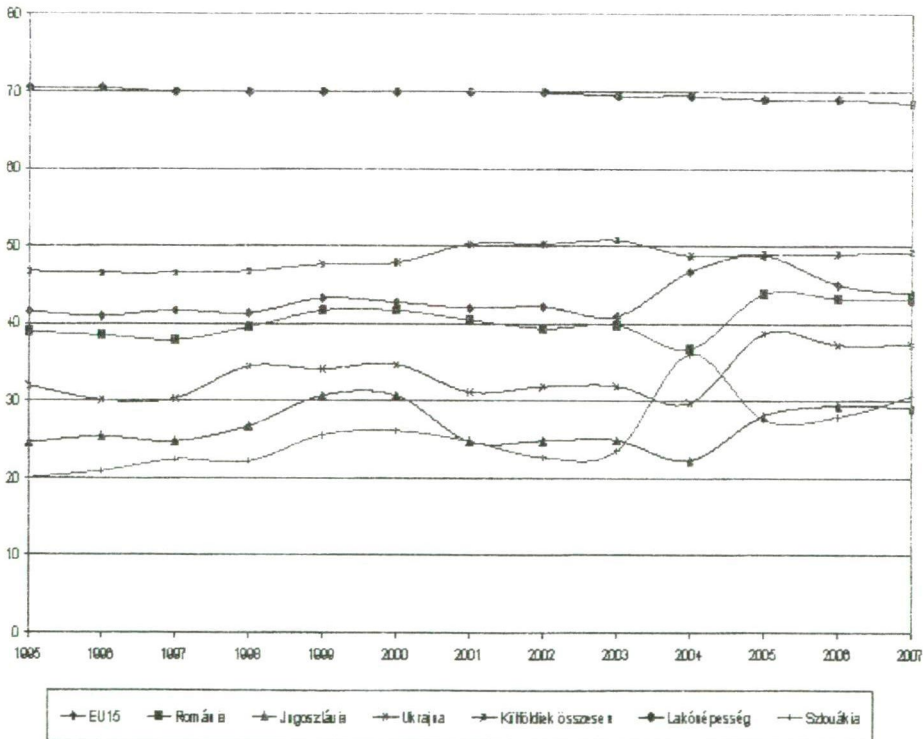
6. ábra. A 2007. január 1-jei külföldi népesség, és a lakónépesség logaritmusának kistérségi adatai

A függvény x tengelyén a kistérségek szerepelnek, míg az y tengelyen a hozzájuk tartozó megfelelő népességszám logaritmusai. Az ábrához a legkisebb négyzetek módszerével illesztettünk egyenest. Budapest (168-as kistérség) ebből a trendből kissé kilóg, pontosabban a 2–3 legnagyobb és ugyanennyi legkisebb értékkel rendelkező kistérség tér el leginkább a trendtől. Az összes kistérséget felhasználva az elemzéshez $R^2 = 0,87-0,89$, ami

alátámasztja azt, hogy a függvényünk képe jó közelítéssel egyenesnek tekinthető. Egyenesünk meredekségéből lehet a koncentrációra következtetni. Amennyiben egyenesünk párhuzamos lenne az x-tengellyel, ez azt jelentené, hogy minden kistérségben ugyanannyian tartózkodnak. Minél meredekebb az illetett egyenesünk, annál nagyobbak az eltérések. Az elméleti termodinamikai metódust alkalmazva egyenseink reciprokok meredekségeit jelöljük τ -val. Ez az érték mutatja meg, hogy mennyire egyenletesen oszlik el a kistérségek között a lakosság. Minél nagyobb a mérőszámunk, annál egyenletesebb az eloszlás, minél kisebb, annál nagyobb koncentrációk figyelhetők meg.

Hasonlítsuk össze 1995-től 2007-ig a Magyarországon tartózkodó román, ukrán, szerb-montenegrói, EU15-országok, szlovákok, valamint az egész külföldi népesség és lakónépesség fenti paraméterét! Ekkor minden egyes csoport, minden egyes évében a kistérségi szintű adatok ismeretében a fenti egyenes meredekségének reciprokait kellett meghatározni.

Látható, hogy *a lakónépesség sokkal egyenletesebben oszlik el a kistérségekben mint a külföldiek*, bár az utóbbi 13 évben folyamatos, kismértékű koncentrálódás figyelhető meg. A külföldiek letelepedési helyének megválasztása tudatosnak tűnik, itt erőteljesebb centralizáció valósul meg. Az idősorban az EU-csatlakozás évében észrevehető némi *trendszerű koncentráció-átrendeződés*. A külföldieket tekintve leginkább a szlovákok és a szerb-montenegrói állampolgárok koncentrálódnak, majd az ukránok, románok, végül az EU15-ök. A τ paraméter értéke majdnem duplája az EU15 esetében, mint a déli szomszédunkénál. Ez is azt támasztja alá, hogy *a magasabb iskolai végzettségűek jobban kihasználják a rendelkezésükre álló teret*. Összességében leszögezhetjük, az érkező külföldiek tudatosabban választanak maguknak lakóhelyet, mint a már itt élő magyarok.

7. ábra. Az állampolgárságok szerinti koncentrációk (τ)

3. Összefoglalás

A szomszédos országok nemzetközi migrációs hatása egyre nagyobb Magyarországon. Az országos hatásokat jelentősen felülmúlja a regionális hatás. A külföldiek eltérő demográfiai mutatókkal rendelkeznek, melyek között érdemes megemlíteni a 20–59 évesek magas arányát, a magasabb iskolai végzettséget és az arányaiban magasabb adófizetők számát is. A külföldiek területi hatását fokozza magas koncentrációjuk, tudatos lakóhelyválasztásuk is. A fenti területi hatás leginkább Budapesten, Pest megyében, Komárom-Esztergom és Csongrád megyében érzékelhető.

A nemzetközi migráció nemzeti szintű szabályozása országos szempontokat vesz alapul, ahol elsődleges a biztonság kérdése. A második befogadási prioritás az ún. haszonelvű befogadás. A migrációs folyamat irányítása többletértékkel jár a fogadó ország számára is, ezért törekedni kell elemzésekkel alátámasztott területi befogadási stratégia megalapozására (Rédei 2005.). A stratégiaalkotásban és annak végrehajtásában részt vevő szereplők száma bővül, ami önmagában is fokozott egyeztetést kíván. Mivel mindenki egy konkrét földrajzi helyen fog letelepedni, és ezzel a letelepedéssel élete jobb vagy rosszabb lesz, a regionális szintet döntőnek tartjuk. Mindez tehát fontos a folyamatok területi magyarázata és a minél differenciáltabb csoportra szabott területi teendők szempontjából is.

Felhasznált irodalom

- Dede Mikós–Demény András (1994): *Kísérleti fizika II.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Gellérné Lukács Éva–Illés Sándor (2005): *Migrációs politikák és jogharmonizáció.* KSH NKI, Kutatási Jelentés 79. Budapest, 121. p.
- Rédei Mária (2005): *A nemzetközi migráció folyamatának irányítása.* Statisztikai Szemle 83. 7. pp. 662–680.
- Rédei Mária (2007): *Mozgásban a világ-a nemzetközi migráció földrajza.* Eötvös Kiadó, Budapest.